

Kärrbo kyrka III

**”Men som kyrkan efter reparation nu har annat skick,
och förlorat sin fucktighet, kyla och drag, bekom det mig väl.”**

Antikvarisk kontroll

**Kärrbo kyrka
Kärrbo socken
Västmanland**

Ulf Alström

Kärrbo kyrka III

**”Men som kyrkan efter reparation nu har annat skick,
och förlorat sin fuktighet, kyla och drag, bekom det mig väl.”**

Antikvarisk kontroll

Kärrbo kyrka
Kärrbo socken
Västmanland

Ulf Alström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2007

Omslagsfoto: En flätad variant av St. Hans-korset (Johannes Döparen) på Kärrobo kyrkdörr
(Dahlby 1963, Liungman 1999)((foto Ulf Alström).
Baksidesbild: Invigningskors i Kärrobo kyrka (foto Ulf Alström).

Rapportens undertitel är hämtad från prostens Muncktells dagbok söndagen 6 augusti 1815
(Muncktell 1979).

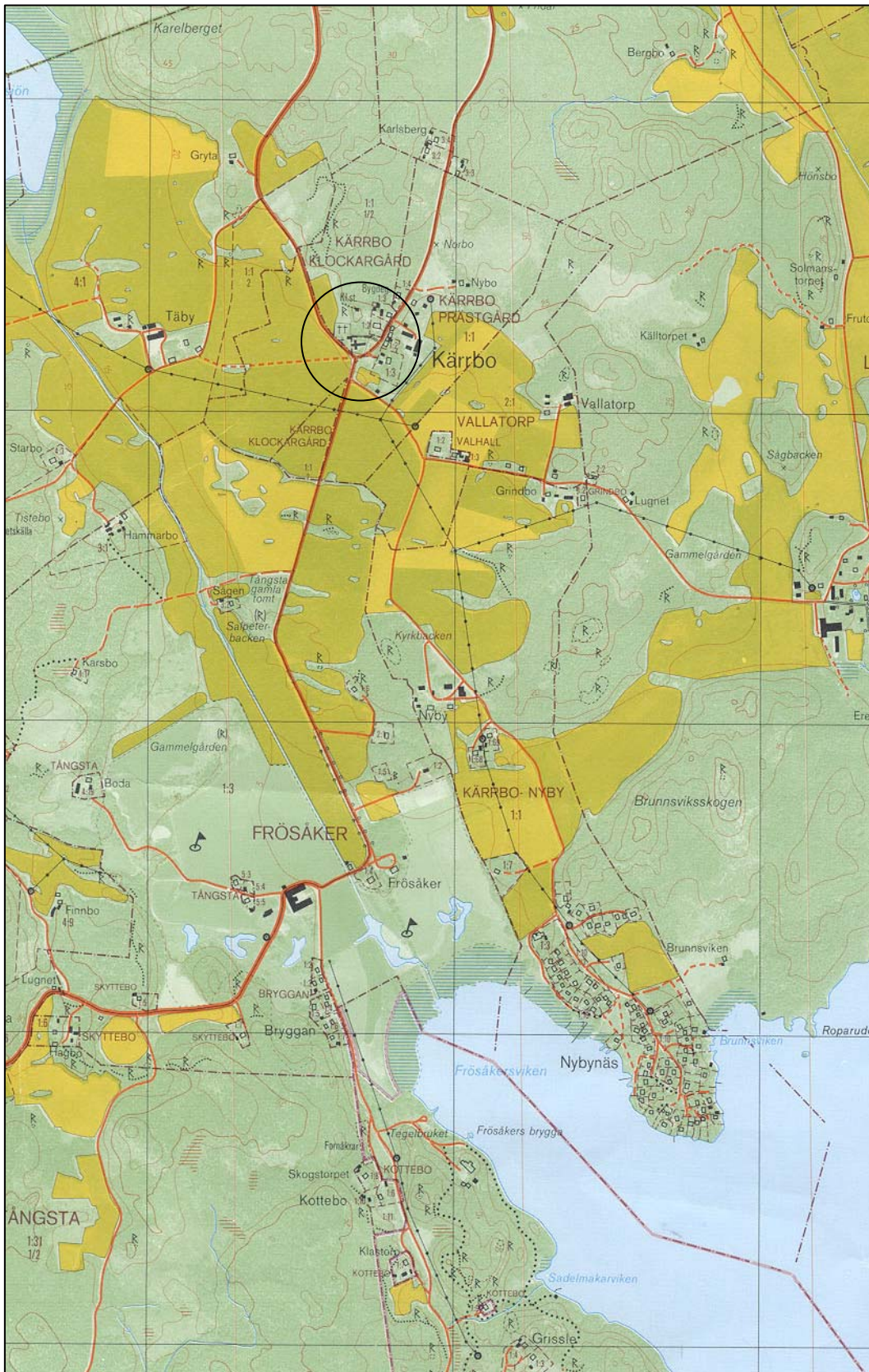
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-85741-02-1

Tryck: Just Nu, Västerås 2007.

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Målsättning och metod	6
Genomförande	7
Sammanfattning av undersökningen.....	13
Referenser.....	14
Kart- och arkivmaterial	14
Otryckta källor.....	14
Litteratur.....	14
Tekniska och administrativa uppgifter	15

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en ring. Utdrag ur ekonomiska kartan. Skala 1:20 000.

Inledning

Under oktober månad 2006 genomfördes en antikvarisk kontroll bl.a i samband med schaktning för vattenledningar, elledningar och åskskydd vid Kärro kyrka. Det mest omfattande arbetet bestod emellertid av att dränera kyrkan vilket innebar att kyrkans hela undergrund frilades i och med att schakt grävdes intill kyrkans väggar. Den antikvariska kontrollen genomfördes av Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen, genom arkeolog Ulf Alström, efter ett beslut av länsstyrelsen i Västmanland 2006-10-16 med dnr 431-10651. Arbetet beställdes av Västerås kyrkliga samfällighet som också bekostade arbetet. Samordnare vid Kärro kyrka har varit Svensk Klimatstyrning AB.

Figur 2. Kärro kyrka i oktober 2006 (Foto Ulf Alström).

Bakgrund

Kärro kyrka byggdes troligen i slutet av 1200-talet. Kyrkans dopfont dateras tidigast till århundradets senare del (Hammarskiöld 2004). Kärro socken nämns i källorna 1302 som parochia Kiefri, 1309 som Kyewr samt 1357 som Kewerbo sokn. Namnet betecknas som uråldrigt och är därför svårt att tolka (Ståhl 1970, 1985).

Kärro kyrka har reparerats och byggts om åtskilliga gånger under århundradenas lopp. Ombyggnaden av kyrkan började redan på 1450-talet. 1485-86 byggdes sannolikt koret om. Arbetet var så omfattande att kyrkan måste återinvigas. Detta skedde tydligen helt efter de regler som beskrivs i den kanoniska rätten, varför de invigningskors som finns bevarade i kyrkan med stor sannolikhet är från 1480-talet (Schulte 2004, Catholic Encyclopedia uppslagsordet: Consecration). 1808 beskrivs särskilt att kyrkan är vattenskadad. Då avlägsnade man sakristians stengolv eftersom det var konstant fuktigt. Orsaken till fuktproblemen ansågs vara vattentrycket från en källåder. För att få bort fukten lades dragrör och därpå en trossbotten och plankgolv. Efter sju år revs även detta golv på grund av fukt. Nu lades ventilkölar av sten under sakristians golv. Även korets och mittgångens golv revs vid detta tillfälle, också på grund av fukt. (Hammarskiöld 2004). De här åtgärderna föranledde prostens Muncktell att pränta ner den mening som använts som underrubrik till denna rapport.

Det arbete som påbörjades hösten 2006 hade egentligen sin början 2004 då 3 av sammanlagt 5 gropar grävdes på utsidan vid kyrkans murar. Syftet var att mäta fuktigheten (vattentrycket) intill kyrkan. I provgroparna påträffades en äldre dränering samt en intakt kista med skelett. Graven låg i kyrkans dropprum vid sydväggen. Ett kol 14 - prov för åldersbestämning togs. Dateringen visar entydigt att graven anlades efter reformationen vars slutpunkt brukar sättas till 1593 då Uppsala möte genomfördes (Alström 2005a, Petren 2000). Arbetet med att kartlägga fuktproblemen

fortsatte under våren 2005. Nu bestämdes att provgropar skulle grävas på insidan av kyrkans murar. Nu kunde ett pelarfundament samt ett antal golvlager dokumenteras (Alström 2005b).

Figur 3. Undersökningsgrop, schakt A, från 2005 med pelarfundamentet (foto Ulf Alström).

2006 fortsatte alltså arbetet med att eliminera fukten i Kärro kyrka. Arbetet som genomfördes under oktober försvårades något av det dåliga vädret.

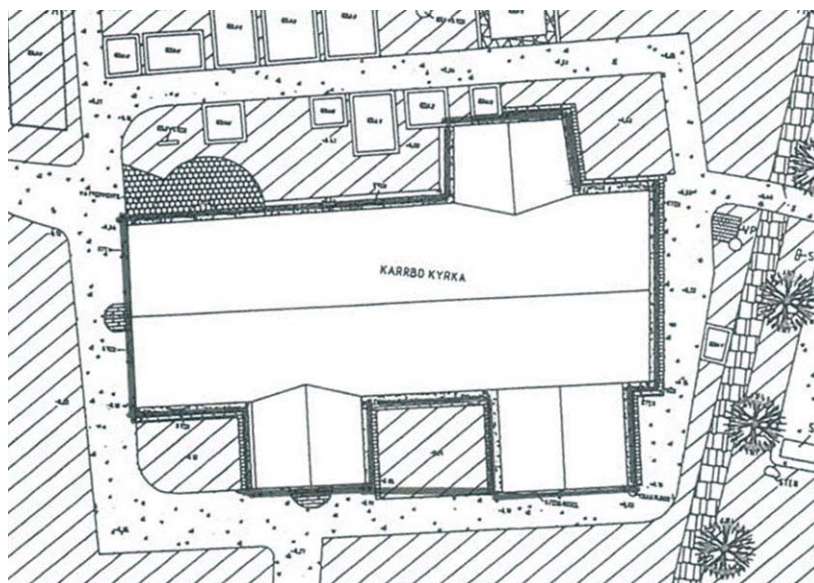
Målsättning och metod

Målsättningen med den antikvariska kontrollen var att dokumentera kulturlager och murar som kunde framkomma vid schaktningarna. Intensiteten i gravlämningarna runt kyrkan ansågs också vara möjlig att uppskatta på erfarenhetsmässiga grunder. Arbetet dokumenterades med hjälp av fotografier, profilritningar samt i text. Den antikvariska kontrollen genomfördes under grävningens gång. Små men effektiva maskiner användes för detta speciella arbete.

Figur 4. Grävningar vid kyrkans nordvästra hörn. Bilden tagen innan de regniga dagarna började (foto Ulf Alström).

Genomförande

Figur 5. Kärbo kyrka. Skala 1:400. Dräneringsschakten markerade med svart grov linje (karta Svensk klimatstyrning).

Schaktet för den nya dräneringen beräknades bli 1 meter bred och cirka 1 meter djup. Arbetet inleddes med grävningar efter den norra kyrkväggen och sakristian. Norra väggen hade ett skift med sten på en del platser, på andra sträckor fanns två skift under markytan. Dessa grundstenar var upp till 1 meter stora och låg i lera.

Figur 6. Norra väggen efter friläggande. Grundstenarna blåstes rena med tryckluft (foto Ulf Alström).

Vid friläggandet av den norra väggens undergrund samt sakristians nedre murverk framkom bara några enstaka benfragment av människa vilket måste tolkas som att begravningsar inte var vanligt norr om kyrkan. Centralt i norra muren vid det mittersta

stupröret saknades, ganska omotiverat, en stor sten i grunden. En möjlig förklaring kan hämtas från uppgifterna från 1816 som talar om att kyrkogården var vattensjuk. Av den anledningen grävdes diken under sakristian och ”till en del under kyrkogolvet” (Hammarskiöld 2004).

Det är möjligt att den saknade stenen tagits bort i samband med dikesgrävningen under kyrkogolvet. Syftet var i så fall att få till stånd en dränering av den del av kyrkogården som ligger norr om kyrkan.

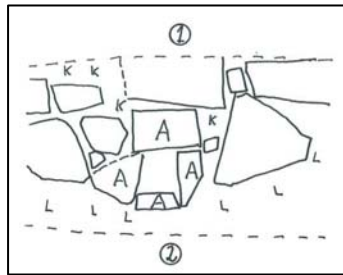
Figur 7. Platsen för den borttagna stenen som möjligen har samband med dikesgrävningen under kyrkan år 1816. Det senare stupröret var alltså synnerligen illa placerat eftersom en del vatten från kyrktaket måste ha runnit in i kyrkan genom hålet (foto Ulf Alström).

1815–16 reparerades också golvet i sakristian. Här åtgärdades fukten med hjälp av ”ventilkanaler av sten”(Hammarskiöld 2004). En av dessa kanaler påträffades 2006. I sakristians västra mur, cirka 0,5 meter under markytan, mynnade en stenkanal. I dess östra mur började förmodligen samma kanal men endast 0,1 meter under nuvarande markyta.

Figur 8. Mynningen av en ventilkanal i sten i sakristians västra vägg (foto Ulf Alström).

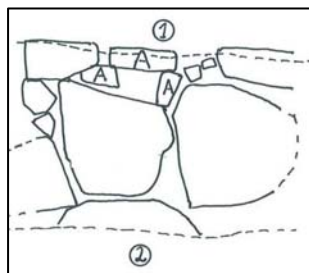
Vid anläggandet av kanalen hade sakristians mur genombrutits både i öster och i väster. Eftersom det östra murgenombrottet låg så högt bör man ha eftersträvat att dränering skulle ske från öster till väster vilket följer terrängens naturliga lutning. För kyrkans nuvarande väl tycks, återigen, 1815-16 års åtgärder inte vara av godo för kyrkan. Den östra ingången till ventilkanalen, som låg endast 0,1 meter under nuvarande markyta, måste även den ha förvärrat problemen med fukten.

Figur 9. Den östra mynningen av stenkanalen. 1. sakristians mur ovan mark, 2. schaktets botten bestående av lera, A betecknar kanalens tak-sido- och bottenstenar. Skala 1:40 (ritning Ulf Alström).

Figur 10. Inloppet (?) av ventilkanalen i sakristians västra vägg. Kanalen låg endast några centimeter under nuvarande markyta. En anledning till det var förmodligen de stora grundstenarna som inte kunde genombrytas (foto U. Alström).

Figur 11. Stenkanalens inlopp (?). 1. sakristians mur ovan mark, 2. schaktets botten bestående av jord och lera, A betecknar kanalens tak- och sidostenar. Som kanal botten utnyttjades en större sten i muren. Skala 1:40 (ritning Ulf Alström).

Under 1630-talet uppfördes ett gravkor söder om koret. Utbyggnaden var ett sista vilorum för innehavarna av Frösåker. I början av 1800-talet restaurerades gravkoret av ätten Gyllenstierna. Den sista begravningen ägde troligtvis rum på 1830-talet (Flodin 1980).

Gravkorets grund bestod av betydligt mindre stenar. Storleken var allmänt 0,3 -0,4 meter stora och låg i två skift. Gravkorets grund hade förstärkts i sydvästra och sydöstra hörnen där betongfundament har ljutits som förstärkning. När detta arbete genomfördes är inte känt. Men källorna berättar att grundmurarna undersöktes 1953 (Hammariskiöld 2004). Det är troligt att grundförstärkningen genomfördes då.

Figur 12. Gravkorets grund med det förstärkta sydöstra hörnet närmast i bild (foto Ulf Alström).

I samband med att tegelvalv slogs i kyrkan tillbyggdes vapenhuset. Detta skedde på 1450-talet. Sedan dess har vapenhuset fått nytt golv i olika omgångar. 1872 sattes två dörrar in i kyrkan. En av dessa är förmodligen ytterdörren i vapenhuset. Den ovanligt vackra innerdörren med sitt järnsmide kom på plats 1953. Den påträffades i en vedbod (Hammarskiöld 2004).

I marken utanför vapenhuset framkom mängder med småsten 0,2- 0,3 meter stora. Stenpackningen har lagts dit för dränering vid ingången, dvs markytan utanför

vapenhuset. Liknade stenpackningar påträffades också i Ramnäs kyrka i samband med schaktningar (Alström 2006). Vid ingången till vapenhuset fanns under markytan en flat sten under de nuvarande ingångsstenarna. Stenen kan tyda på att vapenhuset någon gång byggts om. De skriftliga källorna nämner dock inte någon större ombyggnad av vapenhuset.

Figur 13. Stenfundamentet vid ingången till vapenhuset (foto Ulf Alström)

Likt kyrkans norra grund hade dess östra vägg två skift med sten. Storleken var 0,4 – 1,0 meter. Efter östra väggen fanns betydligt fler ben efter omrörda gravar än efter norra väggen. Den södra väggens undergrund bestod även den av två skift med upp till meterstora stenar. Intill den södra väggen och i takdroppet fanns flera gravar som påverkades av grävningarna. Det gick inte att dokumentera skelettens armställningar på grund av det något burdusa schaktningarna. Det står dock klart att de var gravar utan kista. Två kol 14 prov togs på skallfragment från två gravar, en efter södra väggen och en vid västväggen.

En mycket intressant byggnadsdetalj i undergrunden var att det i varje hörn av kyrkan samt sakristians hörn låg ett extra antal stora stenar. De måste ha varit de första stenarna i undergrunden som lades när kyrkan byggdes. Stenarna var flata och de flesta lutade svagt inåt. Oftast var de två eller tre stycken. Syftet med dessa måste ha varit att förstärka kyrkans grund, för i alla hörnen låg de delvis under den egentliga grundmuren på drygt 1 meters djup.

Figur 14. NV hörnet av sakristian med de extra grundstenarna (foto Ulf Alström).

Figur 15. NÖ hörnet av sakristian med de extra grundstenarna. En sten grävdes här bort (foto Ulf Alström).

Figur 16. NV hörnet av kyrkan där minst 1 hörnsten är borttagen (foto Ulf Alström).

Figur 17. SÖ hörnet av kyrkan där minst 1 sten avlägsnats (foto Ulf Alström).

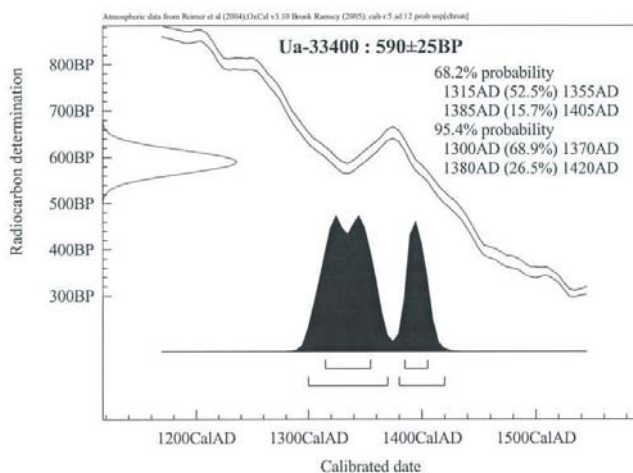

Figur 18. NÖ hörnet av kyrkan med bortgrävda grundstenar (foto Ulf Alström).

De stenar som låg som grundförstärkningar i kyrkans hörn bör kunna jämföras med strävpelare som andra kyrkor kan ha, vilket manar till försiktighet när schaktningar sker intill kyrkväggar. För övrigt är det rimligt att tro att de extra hörnstenarna var de första som lades när kyrkan började byggas.

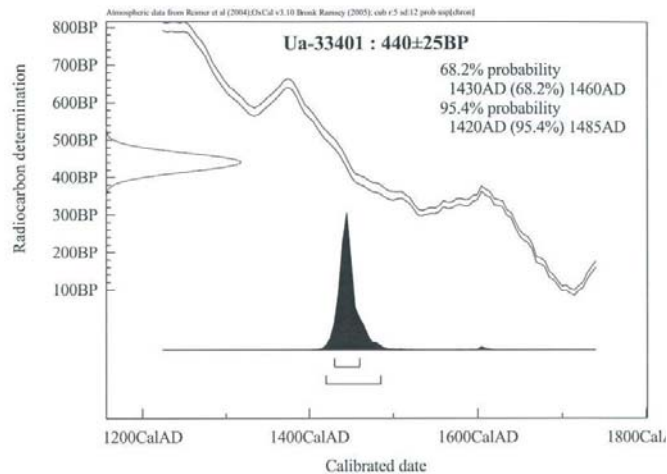
Söder om kyrkan fanns mängder med omrörda ben vilket kontrasterade starkt mot den norra sidan. I schaktet efter västra kyrkomuren var bilden ungefär den samma.

Tre kol 14 prov har nu tagits från ben i gravar. Det första provet togs vid undersökningen 2004. Provet togs från ett skelett i kista som låg i dropprummet i hörnet av södra väggen och vapenhusets östra vägg. Provet gav en efterreformatorisk datering (Alström 2005b).

Figur 19. ^{14}C , Ua-33400, från skalle i grav vid kyrkans västvägg.

Två nya prover togs vid denna undersökning. Det ena provet, Ua-33400 (figur 19), härstammar från en grav som låg strax söder om kyrkans västra ingång. Vid fötterna i denna grav låg ett löst kranium som bör vara äldre än graven det låg i. Dateringen på ett fragment från denna skalle kan med stor säkerhet dateras till 1300-talet. Det andra provet togs från ett skelett som låg efter södra väggen under takdroppet väster om vapenhuset. Dateringen på det skalltagsfragmentet kan sättas till 1400-talet (Possnert 2007).

Figur 20. ¹⁴C, Ua-33401, från skelett under takdroppet vid kyrkans södra vägg.

Med tanke på den traditionella dateringen på kyrkans tillkomstperiod, dvs 1200-talets slut (Flodin 1980, Jönsson 1982, Ström 1998, Ahlberg 2000), så kan man, med en viss osäkerhet i källäget, konstatera att åldern på skeletten i varje fall inte är äldre än kyrkan. Dateringarna får betraktas som ett komplement till nuvarande dateringsståndpunkt.

Sammanfattning av undersökningen

Arbetet vid Kärro kyrka utfördes delvis under en mycket regnig period. Regnet har delvis försvårat den antikvariska kontrollen (sydvästra hörnet av kyrkan undgick t.ex. fotografering och närmare beskrivning).

Kyrkans undergrund bestod av två skikt med upp till meterstora stenar. Uppgifter om att grundstenarna var lagda i bruk kunde inte verifieras. I kyrkans hörn samt hörnen i sakristian låg upp till tre stenar extra under den ordinarie grundmuren. Det är rimligt att tro att dessa var de första grundläggningsstenarna som kom på plats, i slutet av 1200-talet men också, anmärkningsvärt nog, vid kyrkans förlängning österut på 1450-talet och vid sakristians tillblivelse vid samma tid.

Åtgärder mot fukten 1815-16 avspeglade sig i de kanaler som påträffades i sakristians grund under schaktningarna. En saknad sten i kyrkans norra mur kan möjligen härröra från det dike som grävdes ”till en del under kyrkgolvet” för att dränera kyrkogårdsmarken som ansågs vara vattensjuk.

I schakten söder och väster om kyrkan påträffades mycket omgrävda ben. I norr däremot fanns nästan inga. Några gravar som var intakta påverkades av schaktningarna. Från två av dessa togs prover för åldersbestämning. De intakta gravarna låg på rad vid sydmurens dropprum. Inga spår efter kista påträffades varför man får anta att de döda begravts i en svepning

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Ekonomiska kartan. Skala 1:20 000. Kärrobo 11G:09.

Svensk Klimatstyrning. Karta Kärrobo kyrka (här återgiven i skala 1:400).

Otryckta källor

Hammarskiöld, R., 2004. Kärrobo kyrka. Kulturhistorisk karaktäristik.

Possnert, G., 2007. Resultat av ¹⁴C dateringar av ben från Västmanland Kärrobo kyrka.

Litteratur

Ahlberg, H., & Björklund, S., 2000. Västmanlands kyrkor i ord och bild. Borlänge.

Alström, U., 2005a. Kärrobo kyrka. Antikvarisk kontroll. Kulturmiljöavdelningen rapport A 2005:A14. Västmanlands läns museum. Västerås.

Alström, U., 2005b. Kärrobo kyrka II. Antikvarisk kontroll. Kulturmiljöavdelningen rapport A 2005:A14. Västmanlands läns museum. Västerås.

Alström, U., 2006. Ramnäs kyrka. Antikvarisk kontroll. Rapport 2006:61. Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen. Västerås.

Dahlby, F., 1963. De heliga tecknens hemlighet. Om symboler och attribut. Verbum – Kyrkliga centralförlaget. Stockholm.

Flodin, B., 1980. Kärrobo kyrka. Västerås stifts kyrkoberskrivningskommitté. Västerås.

Jönsson, S., Kärrobo kyrka. I Kyrkorna i Västmanlands län. Utgiven av Västmanlands nyheter. Västerås.

Liungman, C., G., 1999. Ideogram och symboler. En uppslagsbok. Malmö.

Muncktell, J.F., 1814-1816 (1979). Dagbok. Red. Magdalena Hellqvist. Acta Bibliothecae Arosiensis X. Västerås kulturnämnds skriftserie. Västerås.

Petrèn, E., 2000. Kyrka och makt. Bilder ur svensk kyrkohistoria. Teologiska institutionen Uppsala universitet. Uppsala.

Schulte, A.J., 2004. Consecration. I Catholic Encyclopedia. Nätupplagan.

Ström, K., 1998. (Red). Tidernas kyrkplatser. 12 miljöer i Västmanlands län. Västmanlands läns museum. Västerås.

Ståhl, H., 1970. Ortnamn och ortnamnsforskning. Stockholm.

Ståhl, H., 1985. Ortnamn i Västmanland. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM dnr:</i>	06098
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-10651-06 2006-10-16
<i>Undersökningsperiod:</i>	2006-10- 12 tom 26
<i>Arkeologtimmar:</i>	36
<i>Exploateringsyta:</i>	100-125 löpmeter schakt
<i>Personal:</i>	Ulf Alström
<i>Belägenhet:</i>	Kärrbo kyrka
<i>Ekonomisk karta:</i>	Kärrbo 11G:09
<i>Koordinatsystem:</i>	Rikets
<i>Koordinater:</i>	X 6604220 Y 1553680
<i>Inmätningssmetod:</i>	manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	12 foton, 2 profiler, 1 schaktplan

